

др Радослав Стојановић,
редовни професор Правној факултету у Београду

КИБЕРНЕТИКА И ОРГАНИЗАЦИЈА ПОЛИТИЧКОГ СИСТЕМА

У развоју науке кибернетика се сматра једним од најзначајнијих продора у сазнање у новом веку⁽¹⁾. Кибернетика је унела велике, праве револуционарне промене у сазнању света. Претходна сазнања о свету, састављеном од материје и енергије, замењена су новом представом о њему додавањем информације материји и енергији. Утврђено је да без информације није могуће одржавати ни системе у природи нити оне које је створио човек јер би се увећала ентропија (дезорганизованост).

Ове велике промене у сазнању усмериле су пажњу науке на откривање најбољих метода информисања у системима које ствара човек. То је утицало на стварање нових технологија које данас имају значење технолошке револуције. Најзначајније од тих технологија су информацијска и комуникациона у које је укључена и електроника. Ове технологије уносе велике промене у производњи, организацији и кретању информација. Разумљиво је да су последице тих промена поставиле многе задатке у друштвеном животу, економији, политици, култури... Творац кибернетике Н. Винер је указао на потребу промена класичних погледа на друштво у добу у коме наступа кибернетика: „Научна историја и научна социологија заснивају се на идеји да међу различитим специјалним случајевима који су испитани има довољно сличности да би се друштвени механизми једног периода могли односити на механизме другог. Међутим, сасвим је сигурно да се читава скала појава довољно изменила од почетка савремене историје и било би немогуће на данашње доба просто пренети политичке, расне и економске појмове ранијих етапа.“⁽²⁾

Било би заиста сувише лакоислено занемарити ове промене у размишљањима о организацији друштва и државе и њеног економског, политичког и правног система.

Кибернетика је систем знања о управљању и одржавању система и његовом повезивању са правилностима које делују у друштвеној средини. Само се у тим оквирима може мерити способност система да организује и уреди односе делова и елемената који га чине, као и спољне односе са средином која га окружује. Сваки систем емитује поруке и прима информације које, након провереног стварног ефекта (повратна спрега) употребљава у изналажењу нових решења како би обезбедио стабилност и прогрес и избегао ентропију. Само они системи, који су у стању да делују путем активног односа према повратној спрези могу да остваре прогрес јер су засновани на двосмерном току информација. Количина информација јесте *мера организиваности* или *дезориваности (ентропије)*.⁽³⁾

Систем је сложена целина низа елемената који су међусобно у интеракцији. Због тога он представља посебан квалитет а не само прости збир саставних делова. С друге стране, елементи који чине систем, морају бити релативно независни. Најзад, систем мора бити отворен према окружењу јер дружици не може опстати као систем. Све системе можемо посматрати у односу једног према другом. У том односу они се налазе на различитим нивоима. Сваки систем је део неког већег система и у односу на њега он је подсистем. Између система и подсистема постоји међузависност. Ако ње нема онда нема ни веза међу њима јер оне нису ни потребне. Унутар система и подсистема постоје низови елемената који утичу на везе између њих. Они могу бити различити: економска развијеност, тржиште, си-

(1) N. Wiener, *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*, New York 1948.

(2) Н. Винер, *Кибернетика и друштво*, Београд: НОЛИТ 1964, с. 64.

(3) *Op. cit.*, с. 37.

ровинска и енергетска основа, стање друштвене свести (националне, верске, идеолошке) национални карактер, психолошке особине личности значајних у систему одлучивања итд.

Норберт Винер је признати творац кибернетике јер је у времену нарасле друштвене сложености и све већих тешкоћа у организовању друштва, инвентивно синтетизовао и унапредио знања о кибернетички која су од Платона па преко Лајбница, Њутна, Фарадеја и других, дала већ основе за скок који је он учинио. Произашла из потреба савременог живота, његовог одржања и унапређења, кибернетика даје подстицаје човеку у његовим напорима да избегне претећу ентропију која неизбежно води стагнацији и пропадању. Основни принципи кибернетике су примењиви на све управљане системе од аутоматског управљања авионом до „државе, армије и индивидуалних људских бића“ (4).

Сваки управљани систем мора да има *центар одлучивања* који је у двосмерној комуникацији способан да емитује информације и да их прима. Прерадом примљених информација, он мора бити способан да допуњава и мења своје одлуке ради њиховог сталног побољшавања.

Друго, између система и подсистема, поред међузависности, мора да буде установљен *хијерархијски однос*. Уколико њега нема, одлуке донете у центру не могу имати карактер одлука већ препорука.

Треће, сваки кибернетски организован систем мора да буде *децентрализован* јер би у супротном двосмерна комуникација изостала или била слаба тако да би повратна спрега изгубила битна својства неопходна у доношењу одлука. Центар одлучивања би у том случају добијао лошије информације пошто су најбоље оне које долазе из непосредне близине места догађања. С друге стране, да би се обезбедио двосмерни проток информација не сме се дозволити прекид у њиховом току између центра и децентрализованих органа. Уколико се тај ток прекида онда није реч о децентрализацији већ дезинтеграцији система.

Четврто, сваки систем мора да има регулаторе који одмах реагују ако недостају информације или су оне недовољне или погрешне. Као што осигурачи спречавају оштећења електричног система или хаварију машине, тако и у великом друштвеном систему они имају исту функцију. Они морају бити постављени на свакој тачки протока информација унутар система.

Прва два принципа су позната и примењивана од кад постоји држава. Трећи принцип је био у примени али је држава могла успешно функционисати и као централизовани систем. Сложеност друштва у савременој држави захтева децентрализацију за успешно управљање државом. Четврти принцип је био примењиван у демократски организованим државама путем независне судске контроле, законом утврђене одговорности извршне власти пред представничком влашћу или целом народу (у непосредним демократијама) и другим контролним механизмима у државној управи. Ново је значи само то што кибернетски систем захтева децентрализовани однос док је систем раније могао бити и централизован без опасности од повећања ентропије. Међутим, у тој једној новости су садржани многи захтеви за усавршавањем демократских механизма власти у савременом друштву због нових опасности које са собом носи нова технологија. О томе ће касније бити више речи.

Ако ове основне принципе применимо на Југославију морамо се претходно одредити да ли Југославију сматрамо системом или не. То није опредељење ни за унитаризам или децентрализацију, централизацију, федерацију, конфедерацију... Ја полазим од тога да је Југославија систем а федералне јединице подсистеми. Француска и Немачка су подсистеми у систему ЕЕЗ. Дружбине не може бити све док је Југославија систем а не прости збир система. Ако би федералне јединице биле системи тада би Југославија престала да постоји као целина. Поредби Југославију са ЕЕЗ хтео сам само да покажем да то што је Југославија систем нема никакве везе с централизмом а још мање с унитаризмом.

Речено је да сваки систем подлеже ентропији те да је неопходан свестан напор, да управљање непрекидно бди како би је спречило. Морамо се сложити да су размере ентропије (дезорганизације) у Југославији прилично узнапредовале:

(4) *Op. cit.*, с. 68.

1. Када је избила криза у Југославији нико није знао колики нам је спољни дуг, од кога смо се задуживали и ко је и колико дужан.

Ово је јасан знак да је количина информација (организованости) била тако мала да нико није могао да делује против повећања ентропије. Систем је значи тако лоше устројен да ни регулатори нису деловали.

2. Косово: лезорганизација (мањак информација) је узела такве размере да смо чак били угрожени и из спољног окружења (Албанија) из којег често прети опасност за сваки систем. (Отцепљење Косова би сигурно довело до повратне спреге коју нико не жели — рата.) Регулатори у овом случају нису ни постојали или су тако лоше функционисали да је морала деловати „последња одбрана“.

3. Инфлација: влада предузима антиинфлационе мере без довољно уважавања чињеница које добија путем информација из подсистема и елемената, тако да инфлација убрзано расте. Инфлација је један од озбиљних знакова повећања ентропије али не мора довести до распада система. Потребни су само бољи регулатори.

4. Агрокомерц: у овом случају само симбол потпуног одсуства информација. У земљама са високом мером организованости то се пре свега технички не би могло десити. Ако би се створила криминална завера која би неутралисала или избегла контролу, тада би деловао правни систем без икаквог изузетка а по наредби овог или оног моћника.

5. Правни поредак: постоје области у којима се не може утврдити ни број важећих правних прописа а камоли њихова примена или усклађеност са животом. Зависност судова од извршне или друге власти је евидентна те се од њих не може очекивати независно функционисање у оквиру својих надлежности.

Могло би се навести још доста примера узрока / последица дезорганизације југословенског система. Основни узрок свему томе је што је савремени политички и уставни систем Југославије организован супротно савременим принципима организације система. За најбитније одлуке, Југославија нема центар одлучивања јер се одлуке доносе у центрима подсистема. Хијерархијски принцип је укинут. Федерација није надлежна за извршавање највећег броја одлука које сама доноси већ су за то надлежне федералне јединице. Због тога регулатори (контрола) нису ефикасни те је могуће и непоштовање устава без последица. Тешко је да се за такво стање не каже — ентропија система.

У духу савремених принципа организације система Југославија би морала да се организује као систем у коме би федералне јединице биле подсистеми. Федералне јединице би биле системи у односу на своје подсистеме и елементе. Сви они успостављају везе међусобно и с Југославијом као системом. Те везе морају бити двосмерне јер се само тако користи повратна спрега у спречавању повећања ентропије. Читав систем мора функционисати тако да чим неко направи „агрокомерц“ регулатор алармира да нешто у систему не иде како треба.

Међутим, на срећу, постоји једна значајна разлика између друштвених система и, рецимо, електричног система. Та је разлика у томе што у друштвеном систему аутоматска регулација није могућа јер у њему непосредно учествује човек са својом слободном вољом. Много је разлога због којих човек може занемарити свој посао, да га злоупотреби и нестручно уради. Поред тога, сваки човек и друштвене групе имају своје интересе који могу бити искључиви. Тешко је претпоставити да ће човек, а поготову друштвена група, занемарити своје интересе за рачун оштрих. Због тога, у друштвеном систему је неопходан један врховни *rei ultraior* који би био у стању да непредвидиве људске поступке сведе на меру која не може угрозити систем. Тај врховни регулатор у друштвеном систему је *огиговорност*.

ОДГОВОРНОСТ У ПОЛИТИЧКОМ СИСТЕМУ

Прихватам становиште по коме је морал најзначајнија кочница испољавању зла у људском понашању. Човек је с развојем способности апстрактног мишљења зауставио ток сопствене еволуције која би селекцијом довела до стварања инхибиционог механизма који, као што је то код животиња, инстинктивно спречава убијање припадника сопствене врсте.

Једина унутрашња кочница разорном деловању деструктивне агресије јесте способност човека да осећа одговорност из које произилази морал као скуп правила које га спречавају да чини зло. Пошто морал нема снагу природног инстинкта, то човечанство није никада у потпуности превазишло опасност самоуништења.

Из овог схватања произилази да су морал и одговорност чврсто повезане категорије. Мада су обе саставни део људске личности, у друштвеном животу, организацији друштва и његовим сегментима су неопходни „регулатори“ (институције) против неморалног понашања људи.

У политичкој организацији друштва, морал је често у обрнутој сразмери са политичком моћи: што је већа и неограниченија моћ то је мање поштовање моралних норми јер апсолутна моћ владања ослобађа одговорности њене носиоце. Ово моје мишљење је неопсредно инспирирано Његошевим ставом: „Коме закон лежи у топузу, трагови му смрде нечовјештвом“. Међутим, по једном другом ставу, чији је творац Макијавели, велики и омиљени саветник владара, „моралне снаге имају значаја само ако су наоружане.“ Ако се прихвати овај други став тада је неминовно да „топуз“ буде основа закона. Тада ће „смрдети нечовјештвом“ јер закон неће имати никаквог значаја — већ само воља онога ко држи топуз.

Да би закон уопште могао да делује мора да постоје *институције* које ће морал и одговорност тако нераскидиво повезати да „топуз“ остаје само крајње средство против угрожавања егзистенције друштва, о чему се одлука доноси такође на одговоран начин. Потребно је овде истаћи да друштво управо и ствара моралне норме да би могло постојати.

Шта је то што обезбеђује о државне институције од неморалног понашања људи у политичкој организацији друштва а да „нечовјештвом“ не превлада? Цивилизацијским развојем се показало да је неопходна *јавност* рада људи којима је поверена брига о институцијама. Неопходан је *демократски процес* у избору тих људи, који подразумева *демократски одзив* ако институције не раде како треба. Поред тога, потребно је да читав систем опстоји на двосмерној сталној комуникацији информација „одоздо до горе“ и „одозго до доле“.

Осврнућу се овде само на неке елементе ових врло сложених институција које нису нигде и никад неће бити на идеалан начин успостављене јер то није ни могуће а ни потребно. Људско друштво се стално креће, развија, напредује или назад ује те зато тражи сталне промене и усавршавања својих институција које му омогућају развој. Ипак постоји један стални критеријум: *институције које ограничавају слободу стваралаштва не могу у бити увршене у систем од које се очекује друштвени пројект.*

Прво бих овде хтео да кажем нешто о јавности. Могуће је, природно, говорити о разним видовима јавности. Ја ћу се посебно задржати на једном: *јавна критика*. Ту се прво мора поћи од става да је критика цивилизацијски постигнута вредност. У њој се мора полагати од тога да је онај ко критикује — добронамеран. С друге стране, у критици се не сме полагати а priori од тога да је критиковани искључиво злонамеран. Мислим да је цивилизацијско достигнуће да се у политичкој борби (не сукобу) полази од тога да и критиковани има добре намере сем ако се не докаже супротно. Намере, сасвим је јасно, саме по себи нису довољне да би се остварило неко добро. Ако критика иде другим правцем, с тежњом да противника обележи искључиво као злонамерног, тада ће она бити неефикасна и зато погрешна. Није у људској природи да чини само зло (сем код патолошких личности). Човек мора да изрази и своје тежње ка добром јер то произилази из основне људске особине — стваралаштва. Та особина, међутим, није подједнако развијена код свих људи. Она није једносмерна (на срећу) нити универзална (такође на срећу). Зато људи и морају сарађивати како би у заједници сјединили све смерове стваралаштва према одржавању и усавршавању живота у најбољем могућем виду.

„Топуз“ против критике онемогућаје слободно усмеравање стваралаштва што мора изазвати лоше последице у друштву. Када се топузом одређује да људи који су усмерени уметнички, воде спољну трговину, тада ће вероватно амбалажа робе бити дивна али то што је у њој нико неће хтети да купи. Како спречити да људи не обављају друштвене по-

слове за које нису усмерени? У друштву, добро организованом, мора да буде установљен механизам који ће на јавну критику таквих случајева деловати тако што ће ти људи бити замењени. Када тај механизам делује, разумљиво је да ће деловати и самоконтрола (самокритичност), односно морал јер се нико и неће усудити да оперише слепо црево ако зна само да одреже добру шницлу. Тај механизам до сада је најбоље функционисао путем демократског избора људи који подразумева демократски опозив. Ако се овај механизам замени другим, који се може звати и номенклатура, тада је сасвим извесно да ће доћи до негативне селекције људи јер се не подразумева ниједан од наведених поступака те ће људи бити ослобођени и унутрашњег осећања одговорности пошто их нико и не пита за њихову усмереност. У таквим условима, „топуз“ постаје основни механизам јер се њиме одређује избор, и природно, одговорност само према њему. Тада „повлађивачи топузу“ имају делегирану моћ исте врсте и тако од врха до дна.

Када се каже одговорност, тада се никако не мисли на скидање глава због грешке или неуспеха. Скидање глава је типично за „топуз“ а он управо ствара стање неодговорности јер одговорност одређује само према себи. Тим путем се ствара на једној страни неодговорност а на другој — пасивност. Моћ стваралаштва се тако своди на моћ владања. Што је већи раскорак између ове две моћи то је веће опадање стваралаштва јер оно нема снаге да се одупре ограничењима које долазе од политичке моћи.

Сносити одговорност мора бити врхунски морални исказ части човека. „Ко ради тај и греша“. Ако људи то забораве, а друштвене институције подрже тај заборав, тада одговорност престаје да буде морална вредност. Људи су осетљиви на губитак части и спремни су, кад је изгубе, да се још нечасније понашају како би избегли одговорност. Ту се круг затвара. У таквом друштву неморал постаје морал па је трујење неминовно.

ОПАСНОСТИ КОЈЕ ПРАТЕ УВОЂЕЊЕ ИНФОРМАЦИЈСКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

Продор информацијске технологије у управљање није равномеран у свету. Те разлике чак и нису засноване на степену индустријске развијености већ превасходно на културним чиниоцима укључив и политику. Уколико су политички одлучиоци показали спремност за увођење ове технологије, она је добила и значајније место у раду државне управе. Другим речима, од организације самог друштва у највећој мери зависи и њена примена. С друге стране, примена ове технологије очигледно побољшава организованост уз, разумљиво, и друге факторе који је поспешује. За сада је сасвим извесно да су привредне организације, које су је увеле, успешније пословале од оних које то нису учиниле. У САД је чак забележено да компаније пропадају уколико се на време нису компјутеризовале. Прво подручје у коме је информатика веома значајна јесте аутоматска обрада података. Друго подручје у које је микроелектроника продрла јесте комуникацијска технологија која обухвата масовне медије и интерактивне медије као што су телефонске и компјутерске мреже.

„Као друге технологије микроелектроника може помоћи човеку у настојањима да овлада природом. Попут технологија индустријске револуције микроелектроника може снажно утицати на друштво остваривањем нових радних услова и стварањем нових производа. Но има једна разлика. *Садашња експлозија информацијске технологије и микроелектронике мнооо џешње је повезана с функционисањем друштва неіо што је то била индустријска револуција. Више неіо друіе технологије микроелектроника утиче на саму биі друштвене повезаності, шј. комуникацију. Информација и комуникација предсјављају шкиво друштва, не само у мејафоричком смислу.*“ (Подвукао Р. С.)⁽⁵⁾

Упркос огромном значају ове технологије за даљи прогрес људског друштва, она носи са собом и неке опасности што је, уосталом, случај и са свим до сада познатим технологијама. Те опасности би биле углавном следеће:

1. Информацијска технологија се по правилу противи централизацији. Међутим, ова технологија може поспешивати централизацију премештањем моћи навише уколико цен-

(5) G. Friedrih, A. Schaff, *Mikroelektronika i društvo*, Загреб: Глобус 1987, с. 269—270.

тралне банке података служе искључиво моћи централних политичких органа. Уколико централна банка података подједнако доступна децентрализованим органима и постоји двосмерна комуникација између њих, таква „централизација“ има сасвим другачије значење од класичног појма централизације. „Централизација рутинских задатака због веће експедитивности није исто што и централизација која се састоји у прерасподели и премештању моћи одлучивања што узрокује губитак аутономије, слободе одлучивања и моћи на нижим разинама. Још један облик централизације је физичка централизација чувања података, рачунарских операција или системских анализа и програмирања.⁽⁶⁾ Уверење да ће рачунарска технологија појачати централизацију власти било је поткрепљено и чињеницама о већој економичности и ефикасности централних банака података.⁽⁷⁾ Ова опасност је, може се сматрати, већ превазиђена развојем рачунарских машина које данас омогућују даљински приступ практично свим корисницима. На тај начин, процес одлучивања може бити географски удаљен од места на коме се врши рачунарска обрада података. Другим речима, компјутерски центар може бити ситуиран било где на територији која обухвата један систем те је централизација практично непотребна ради ефикасности и економичности.

Досадашњи развој рачунарства је ипак указивао на одговарајући пораст централизације. Међутим, с обзиром да је то у супротности с основним принципима кибернетике о организацији система, може се сматрати да ће будући развој водити децентрализацији. То ће бити и неопходно уколико се желе избећи негативне последице информацијске технологије у друштвеном животу. Са тим развојем несумњиво ће доћи до повећаног централног надзора (који је неопходан уколико се желе избећи ексцеси типа Агрокомерц), али истовремено и до веће аутономије децентрализованих тела. Промене у том правцу ће несумњиво довести до успешнијег рада центра одлучивања јер ће на тај начин бити боље снабдевен информацијама које долазе из децентрализованих органа. Тако се на изглед ствара противуречна ситуација: с једне стране расте децентрализација а с друге централно одлучивање. Та противуречност, међутим, не може ником штетити јер добре одлуке свако жели да примењује.

2. Информацијска технологија на неки начин обезбичује управљање јер машине могу учинити анонимним извршиоце управних послова. Анонимни извршиоци, на основу информација којим располажу (рецимо, личним подацима, досијемима грађана), могу проширити круг ограничења људских понашања чиме се такође могу сужавати људске слободе. Поред тога, анонимни извршилац се ослобађа одговорности пошто је непознат за јавност. Чак и у друштвима развијене грађанске демократије, у којима је развијена јавна контрола и критика, могу се развити нове рестрикције за већ достигнуте демократске слободе уколико се и даље буде развијала и јачала анонимна бирократска моћ.

3. Ова технологија вишеструко увећава могућност посматрања понашања појединца. Пошто машине бележе та понашања, могуће је да се математичким анализама квантификованих података закључује о њиховој корисности, односно штетности. Тиме се аутоматски може проширити круг „штетних понашања“ за друштво које, с друге стране, ни појдинац ни друштво не сматрају штетним. То значи да ће она само за власт бити тако оцењена што свакако води волунтаризму моћи. Идеал савршеног извршавања и поштовања норми води њиховом процењивању и тиме се ствара амбиција за тотално нормирање живота од стране власти. Шансе за демократију се на тај начин безнадежно смањују.

4. Заштита тајности личних података у информацијским системима је свакако једно од крупних питања која произилазе из примене ове технологије. Како спречити злоупотребе? Како ослободити човека страха од вечитог прогона за неке и некад учињене грешке? Човек на срећу не може се безгрешно понашати те страх од грешке може озбиљно да угрози његово стваралаштво или позитивну реинтеграцију у друштво након учињене грешке. Поседовање свих личних података, од најинтимнијих, преко здравствених па до

(6) *Op. cit.* с. 277.

(7) Вид. Н. Simon, *The Consequences of Computers for Centralisation and Decentralisation*, у: Dertouzos and Moses (ed.), *The Computer Age*, Cambridge (Mass.): MIT Press 1979.

података о политичком понашању, отварају широко поље за манипулацију људима и њихово претварање у поданике. Подаништво нема ничег заједничког са демократијом, те са својештем човека на поданика, тоталитаризам улази на широм отворена врата.

5. Информацијска технологија може убрзати бирократизацију власти стварањем до сада недостигнутог отуђења власти од друштва. „Аутоматска обрада података приноси јачању бирократске моћи на рачун неорганизованих сегмената друштва јер поспешује ефикасност бирократског начина производње добара, управљања, пружања услуга и решавања проблема(8).

Ова способност информатике несумњиво, поред великих користи за друштвени развој, може водити успостављању тоталне владавине бирократије каква никада није могла бити остварена у досадашњој политичкој историји. То произилази из саме суштине власти јер она увек тежи супрематији а идеална супрематија се управо постиже у тоталитарној владавини. Орвелов „велики брат“ се заиста смеши читавом човечанству уз добродошлицу у „савршено друштво“.

ОДГОВОРИ ИЗАЗОВУ ТОТАЛИТАРИЗМА

Технологије су се увек доста верно одсликавале на екрану друштвеног живота, утицале на њега, његову економију, културу а и на политичке одговоре њиховим изазовима. Исто је тако истина да ниједна технологија није самостално и искључиво одређивала друштвени живот човека. Индустриска револуција је поспешила настанак цивилног друштва са његовом првобитном грађанско-демократском арматуром томе подобних институција. Међутим, иста технологија је дала многе подстреке ауторитарним политичким режимима све до фашистичког тоталитаризма. Технолошке мутације пружају увек широк простор избора друштвених форми. Сам избор зависи у највећој мери од друштвених снага које га врше. Ако се живот препусти моћи машине са искључиво утилитарним намерама тада се свакако може очекивати сужење хуманистичких захтева у оквирима људских потреба.

Може се са извесношћу сматрати да ове разлике друштвених одговора технолошким изазовима потичу из социјалне структуре друштвених снага које освајају положаје са којих дају те одговоре. Сигурно је да ти положаји утичу на врсту одговора: несигурни положаји утичу на то да се технологија искористи ради учвршћења положаја. Што је ужи круг унутар којег се успоставља консенсус о друштвеним циљевима, то је већа тежња да се путем политичке моћи обезбеди сигурност положаја. С обзиром да примену нових технологија најуспешније могу освојити снаге које већ имају моћ (најчешће засновану на богатству), то је разумљиво да су те снаге релативно уски слојеви у сваком друштву. Али и тај слој није јединствен. Вероватно је да културни чиниоци имају прворазредни значај за одредење којем ће се избору приклонити моћни; да ли ће се циљеви дефинисати у смеру дугорочног развоја (па и самог богатства) на основу унапређења ново створене технологије или ће се тежити само брзом увећању и осигурању богатства. У првом случају, моћ ће подржати стваралаштво а у другом ће интерес за стваралаштво бити ограничен. Ограничење стваралаштва апсолутизује политичку моћ на рачун стваралачке, што води сиромашењу друштва јер зауставља његов развој на дуги рок. Поседници моћи се све више изолују у владајућу мањину те се постепено губи сваки консенсус са друштвом у целини.

Ови процеси су запажени у читавој досадашњој историји. Један једини али сасвим егзактан наук који нам пружа историја јесте да свака технологија пружа амбивалентне могућности: прогрес и назадовање. Тако и савремена технологија садржи исте подстицаје; опасности које она садржи могу се супротставити користима које она пружа.

У досадашњем сувише кратком и ограниченем искуству примене информатике, чињени су и први покушаји запречавања продора централизације моћи, и тиме, њене бирократизације чији путеви довољно извесно воде тоталитаризму. Због тога је страх од такве

(8) G. Friedrih, A. Schaff, *op. cit.* c. 298.

извесности сасвим оправдан. Поготову, што су мере, које су до сада предузимане, изгледа недовољне јер су непримерене новим изазовима. Друштвена инертност, као правилност, и овог пута се исказује у познатој формули: „ново вино у старе мешине“. Познати механизми грађанске демократије настајали су и развијали се у условима релативно мале контроле људи и друштва од стране власти. Механизми самоконтроле (слободног тржишта и отвореног кретања мисли, идеја и критике) били су довољни уз неопходну државну регулативу, да обезбеде успешно функционисање грађанског друштва у оквирима законитости које су га одређивале. Савремено друштво је постало много сложеније. Из захтева те сложености произашла је и кибернетика као потреба а из њене научно-филозофске основе, технологије које су друштво учиниле још сложенијим. Опасно би било да се људи препусте комодитету инерције која би их дезактивирала у тражењу нових одговора за савремене посве нове изазове.

— Досадашњи покушаји потврђују сумњу да се само већ познатим инструментима може постићи људски оправдан напредак уз примену информацијске технологије. На показане опасности, реаговало се новим законима старог садржаја који су могли само процедурално да реше настале проблеме.

Законодавна контрола, рецимо, заштите појединца од злоупотреба личних података из компјутеризованих банака података није уопште једноставна. Досадашња решења су инсистирала углавном на следећем: забрани злоупотребе ових података, праву сваког појединца да провери податке о себи, праву на њихову измену и допуну и одређивању законом који се подаци смеју уносити у лични досије. У пракси САД показало се да оваква процедурална права појединаца више доприносе контроли маса становништва него што је спутавају.⁽⁹⁾

Свођење читавог проблема на решавање заштите појединца очигледно није довољно за успостављање равнотеже јер се моћ очигледно све више концентрише у рукама бирократије а на штету целог друштва. Једна нова равнотежа између власти и друштва могућа је само стварањем и неких нових институција које би непризивно обезбеђивале права човека, слободу говора, слободу удруживања, могућност учешћа у политичком животу без страха од лоших последица и слободу стваралаштва. Све досадашње вредности, као и морални принципи, морају бити измењени или допуњени новим судовима који човеку остављају шире просторе слободе понашања, са мање табуа и других ограничења која су данас постала анахрона.

Да би се смањила моћ бирократије, и она свела на одговарајућу функцију у извршној власти, неопходно је да грађани имају неке нове инструменте помоћу којих би спречавали да бирократија постане одлучујућа снага у њој. Изгледа да сама независност судске власти није довољна претпоставка да би се то и постигло. Досадашња искуства земаља у којима је информатика продрла у многе организационе системе, управо указују да је неопходно стално усавршавање демократских механизма власти како би се успешно одговорило на опасности које са собом носи информацијска технологија.

ДЕМОКРАТИЈА КАО ОДГОВОР

Амбивалентна природа информатике је јасно видљива. То, међутим, не чини лакшим решење проблема друштвене организације. Творац кибернетике Н. Винер је утврдио да систем може успешније избегавати ентропију ако није централизован. Међутим, као што смо видели, информацијска технологија као изведени продукт кибернетске научне методологије, поспешује бар за сада централистичке тенденције. *Повећана информисаност појединца, до које је такође дошло с развојем информатике, није увећала њеи ову аутономију или моћ у односу на власти, већ напротив, повећала њеи ову зависност па и немоћ чак и у заштити своје приватности.*

(9) J. B. Rule, L. J. Hoffman (ed), *Computers and Privacy in the Next Decade*, New York: Academic Press 1980.

Одговори, до сада учињени, нису показали да су примерени новим изазовима јер је моћ, коју је информатика дала власти и бирократији, сувише велика да би је могла ограничити претходно постојећа сагласност о нормативној функцији заштите вредности. Тако је аутономност друштва од власти доведена у питање са могућим тоталитарним перспективама.

С друге стране, информатика пружа и нове могућности за развој демократије. Улажењем рачунара у сваку кућу, и уз развој комуникационе технологије, постаће могућа директна веза сваког појединца са центром одлучивања. То би створило услове за брзо извођење референдума о свим питањима у процесу одлучивања. Овим путем би се такође брзо проверавало јавно мњење о значајним пројектима у привреди, култури и политици. Другим речима, информатика и комуникације могу омогућити развој непосредне демократије која је до сада успешно функционисала само у малим политичким заједницама хеленског света. Тиме би се представничка демократија, до сада највише развијена у грађанским друштвима, морала суочити са алтернативном непосредном демократијом као својим корективом. То би свакако смањило и ублажило негативне појаве које су до сада пратиле представничку демократију. Оптимизам, који би могао произаћи из оваквих перспектива (које су временски врло близу), морало би одмах бити коригован извесношћу повећаног отуђења појединца пошто овакво електронско општење повезује друштво само у вертикали без непосредног контакта људи, какве су, рецимо, имали стари Хелени. Та смањена могућност хоризонталног повезивања људи и друштвених група спречавала би интересно организовање и тиме лишавало друштво могућности артикулације групних интереса без којих би општи друштвени интерес, који би се одредио путем одлука „електронског референдума“, био сувише апстрактан те због тога често нешелисходан па и неправедан.⁽¹⁰⁾

Ове опасности у процесу демократског развоја у условима информатике се изгледа не могу решавати успешно у оквирима институција досадашњег развоја грађанске демократије. За успешну контролу власти и управљања неопходно би било знатно веће учешће друштвених група (не само политичких партија) у власти путем разних облика партиципације и самоуправљања који још увек нигде нису институционализовани тако да творе аутономне друштвене механизме мимо власти. Због тога они и нису показали, тамо где постоје, да су кадри да омогуће саморегулацију и самофункционисање друштва без пресудног мешања државе. Због тога нису ни успели да спрече бирократизацију управљања друштвом ни у досадашњим технолошким условима а камоли у информатизованим друштвима. Међутим, они, доста је прихватљиво, садрже претпоставке о могућем хоризонталном повезивању људи и група, чиме би се отклонила опасност отуђивања појединаца у политичком процесу, које би свакако пореметило равнотежу у корист организоване (бирократизоване) власти а на штету аутономије друштва.

Из до сада реченог, несумњиво произилази да је демократија услов успешног друштвеног развоја у савременим условима технологије производње. Без обзира како би се дефинисала демократија и одредили њени садржаји и облици, остаје основни став да она мора искључити институције и правила која ограничавају људско стваралаштво. На који ће начин то да се постигне није одређено једном за свагда. Досадашње историјско искуство показује да су могући различити системи који обезбеђују демократску организацију друштва. Значи, путеви могу бити и непредвидиви. Оно што се не би смело занемарити то је развијени морално-вредносни досег претходних искустава. Форме у којима ће он постојати и даље се развијати нису саме по себи битне.

Свака демократија садржи неку претходну сагласност о вредносно-моралним основама друштва и, у складу са њима, хтења и циљеве и сагласности која се постиже у плуралистичком сучељавању различитих решења за реализацију претходне сагласности. Ако се раздвоје ове сагласности, тада је извесна ентропија демократски устројеног система; ако се заснива само на претходној сагласности, она може бити подложна дефинисању од снага које држе моћ, што је нужно претвара у монолитну идеологију која искључује постизање сагласности. Тиме се из политичког процеса искључују сви који не прихватају дефиницију поседника моћи. Јасно је да у таквим условима не може бити демократије ни у каквим материјалним стањима а поготову не у информатизованим друштвима. С друге стране, ако постизање сагласности занемарује достигнути вредносно-морални построј друштва (који се такође стално развија) тада нормативна решења могу бити у супротности са стварношћу и због тога неостварива, што такође води повећању ентропије система.

(10) Вид. К. Laudon, *Information Technology and Participation in the Political Process*, у: А. Mowchovitz (ed), *Computers and Human Choice*, v. II Amsterdam: North Holland.

*Dr. Radoslav Stojanović,
Professor at the Faculty of Law in Belgrade*

CYBERNETICS AND THE ORGANIZATION OF POLITICAL SYSTEM

Summary

Cybernetics is considered one of the most significant achievements of knowledge until today. It means enormous changes of a revolutionary character in the development of technology which, on its part, influences the entirety of social life and politics. Creator of cybernetics — Norbert Wiener considered it necessary not only to introduce the principle of cybernetics into organization of mechanical systems, but also in all systems created by man.

Following are the basic principles of cybernetics in the organization of political system: (i) every system has to have a decision-making center; (ii) in every system there should be a hierarchical relationship between the system, sub-system and its elements; (iii) the cybernetics system must be decentralized up to a degree which provides a two-way communication making possible the functioning of the feedback and thus the progress of the system and prevention of increasing the entropy; (iv) since man is a decisive factor in social systems, in order that they function properly, it is necessary that responsibility be institutionalized. Such responsibility is possible only in a democratically organized system. In a contrary case, contemporary technologies would only produce contrary effects replacing progress with increased entropy. Following may be these dangers:

(i) contemporary technologies (i.e. informatics, communications) stimulate bureaucratic power; (ii) their implementation leads to the tendency of increased centralization of power; (iii) informatics technology contributes to the strengthening of control of behaviour of citizens, which could lead also to restriction of freedoms and rights of citizens; (iv) all these point at great dangers of totalitarization of power.

In order to eliminate these dangers a constant development is needed, as well as advancing of democratic institutions, including the mechanisms of control of power, and first of all the parliament and judicial controls, which have to be independent.

*Dr. Radoslav Stojanović,
professeur à la Faculté de droit de Belgrade*

CYBERNETIQUE ET ORGANISATION DU SYSTEME POLITIQUE

Résumé

Dans le développement de la science la cybernétique est considérée comme une des pénétrations les plus importantes, jusqu'à présent, dans la connaissance. Elle a introduit des changements énormes et de nature vraiment révolutionnaire dans le développement de la technologie qui, de sa part, influence la totalité de la vie sociale et, par conséquent, la politique aussi. Le fondateur de la cybernétique N. Wiener indiquait le besoin d'application de ses principes non seulement dans l'organisation des systèmes de machines automatisées, mais aussi dans tous les autres systèmes créés par l'homme.

Les principes de cybernétique fondamentaux dans l'organisation du système politique sont les suivants:

1. Chaque système doit avoir un centre de décision
2. Dans chaque système les rapports d'hierarchie doivent être établis entre le système, les sous-systèmes et leurs éléments.

3. Le système de cybernétique doit être décentralisé de manière que le fonctionnement d'une communication dans les deux sens soit efficace, celle-ci étant nécessaire pour le feed back qui assure le progrès du système et empêche son entropie.

4. Etant donné que l'homme joue le rôle principal dans les systèmes sociaux, pour que celle-ci fonctionnent avec succès, la responsabilité pour le fonctionnement du système doit être établie de manière institutionnalisée. Cette responsabilité ne peut être mise en oeuvre que dans une société démocratique. En cas inverse, les technologies résultant de la cybernétique peuvent avoir des effets contraires aux principes fondamentaux de celle-ci. C'est ici que de graves dangers dans le développement d'une société sont cachés. Ils pourraient être réduits en les suivants:

1. Les technologies contemporaines (d'informations, de communications) stimulent la bureaucratization du pouvoir.

2. Leur application montre une tendance de centralisation du pouvoir accrue.

3. La technologie d'informations augmente les capacités de contrôle du comportement des citoyens qui peut entraîner la réduction des libertés et des droits des citoyens déjà réalisés.

4. Tout cela indique de graves dangers de la totalisation du pouvoir.

Pour éviter les dangers que l'application des technologies contemporaines comporte, le développement des institutions démocratiques existantes, atteintes à l'heure actuelle, est nécessaire étant donné que les mécanismes de contrôle du pouvoir connus jusqu'à présent, à savoir le contrôle parlementaire et le contrôle judiciaire de manière indépendante, ne sont pas suffisamment efficaces.